

SUMBANGAN IMAM AL-NAWAWI KEPADA 'ULUM AL-HADITH (DIRAYAT)

Oleh
Mohd. Muhiden bin Abd. Rahman

Abstract

Imam al-Nawawi was an eminent ulama' in the 7 H. He was well known as a specialist in fiqh and hadith. Nevertheless, his immense works in fiqh made him a well-known ulama' rather than a muhaddith. However, an investigation on his works of hadith showed that he was among the famous muhaddithun. In fact, he could even be placed on par with other prominent muhaddithun such as al-Hakim, Ibn al-Salah, al-Tirmidhi, Abu Dawud and others. Therefore this article focuces his works in hadith dirayat or mustalah hadith.

Pendahuluan

Al-Nawawi (m. 676H) merupakan seorang tokoh ulama' abad ketujuh yang terkenal bukan sahaja dalam bidang *al-Fiqh* tetapi juga dalam bidang *al-Hadith*. Beliau telah memberi sumbangan yang besar dan tidak ternilai kepada perkembangan dan penyebaran *al-Hadith* kepada umat Islam terutamanya dalam bentuk penulisan. Dengan keikhlasan dan berkat usaha yang gigih, beliau berjaya menghasilkan karya-karya ilmiah yang bukan sahaja begitu banyak tetapi bermutu.

Oleh kerana ilmu *al-Hadith* telah dijadikan satu ilmu yang mempunyai metod-metodnya yang tersendiri, maka ia telah didefinisikan oleh

ulama' *al-Hadith* sebagai satu ilmu mengenai beberapa kaedah yang dengannya dapat dikenal pasti keadaan-keadaan *sanad* dan *matan al-Hadith*.¹ Berdasar faktor ini maka ilmu al-Hadith terbahagi kepada dua bahagian utama, iaitu:

1. *'Ilm al-Hadith Riwayat*. Iaitu suatu ilmu mengenai perkataan-perkataan, perbuatan-perbuatan Rasulullah s.a.w dan periwayatan, ketepatan serta penjelasan lafaz-lafaznya.²
2. *'Ilm al-Hadith Dirayat*. Iaitu suatu ilmu yang dapat diketahui dengannya hakikat riwayat, syarat-syarat, jenis-jenis dan hukum-hukumnya serta keadaan perawi-perawi *al-Hadith*, syarat-syaratnya, jenis-jenis *al-Hadith* yang diriwayatkan dan hal-hal yang berkaitan dengannya.³ Ada ulama' *al-Hadith* yang menamakan ilmu ini sebagai *'Ulum al-Hadith* atau *Mustalah al-Hadith* atau *Usul al-Hadith*.⁴

Dengan kata lain *ilm al-Hadith Riwayat* hanya menumpukan soal nas *al-Hadith*, sedangkan *ilm al-Hadith Dirayat* pula menumpukan soal *sanad* atau perawi *al-Hadith*. Dalam kajian ini penulis hanya akan memfokuskan kepada sumbangan al-Nawawi kepada *'Ulum al-Hadith (Dirayat)* yang mencakupi segala ilmu yang berhubung dengannya.

Sumbangan Al-Nawawi Kepada *'Ulum Al-Hadith (Dirayat)*

Al-Hadith dan *'ilm al-Hadith* mempunyai hubungan yang rapat yang tidak boleh dipisahkan, malah setiap mereka yang melibatkan diri dalam bidang *al-Hadith* sudah pasti mempunyai kebolehan dan kemampuan dalam

¹Al-Suyuti, *Tadrib al-Rawi*, Juz. 1, Dar al-Fikr, Beirut, h. 41.

²*Ibid*, Juz. 1, h. 40.

³*Ibid*.

⁴Salih, Muhammad Adib, *Lamahat Fi Usul al-Hadith*, al-Maktab al-Islami, Beirut, 1399 H, h. 8-9.

kedua bidang tersebut. Begitu juga al-Nawawi, beliau bukan sahaja pakar mengenai *al-Hadith*, tetapi juga mengenai '*Ulum al-Hadith*. Ini terbukti apabila beliau bukan sahaja menghasilkan karya-karya mengenai *al-Hadith* tetapi juga dalam '*Ulum al-Hadith*.

Antara hasil-hasil karya beliau dalam bidang ini, ialah *al-'Irshad Fi 'Ilm al-Hadith, Al-Taqrīb wa al-Taisir, Tahdhib al-'Asma' wa al-Lughat* dan *Tabaqat al-Fuqaha'*. Dalam membicarakan karya-karya di atas penumpuan hanya akan diberi terhadap dua kitab sahaja, iaitu *al-Taqrīb wa al-Taisir* dan *Tahdhib al-'Asma' wa al-Lughat*.

Kitab *al-'Irshad* ialah ringkasan daripada kitab '*Ulum al-Hadith* yang lebih dikenali dengan *Muqaddimah Ibn al-Salah* karangan ahli al-Hadith terkenal *Ibn al-Salah* (m. 643H). Kemudian al-Nawawi meringkaskan kitab *al-'Irshad* ini dalam sebuah kitab yang beliau namakan *al-Taqrīb wa al-Taisir li Ma'rifat Sunan al-Bashir wa al-Nadhir*.⁵

Memandangkan kepada pertautan kedua kitab ini yang merupakan ringkasan kepada sebuah kitab yang sama, maka penulis rasa sudah memadai untuk meneliti dan membuat kajian kepada satu kitab sahaja, iaitu kitab *al-Taqrīb*. Selain itu, penulis juga belum dapat mengesan kitab *al-'Irshad* ini, adakah ia telah diterbitkan ataupun sebaliknya.

1. *Al-Taqrīb*.⁶

Kitab *al-Taqrīb* merupakan salah satu hasil karya ilmiah al-Nawawi yang merupakan sumbangan beliau yang amat berharga kepada perkembangan Ulum al-Hadith. Judul kitab ini, ialah *al-Taqrīb wa al-Taisir*

⁵Al-Daqr, Abd al-Ghani, *al-Imam al-Nawawi*, Dar al-Qalam, Damshiq, h. 93. Haji Khalifa, *Kashf al-Zunun an Asami al-Kutub Wa al-Funun*, Juz. 1, 1941, h. 465 & Juz. 2, h. 1162. Al-Suyuti, *op.cit*, Juz. 1, h. 7. Udaḥ Mohsin, *Koleksi Kertas Kerja Seminar al-Nawawi*, h. 59.

⁶Naskhah yang menjadi rujukan sepanjang kajian ini, ialah naskhah yang dicetak bersama kitab *Tadrib al-Rawi fi Sharḥ Taqrīb al-Nawawi*, oleh al-Suyuti, taḥqiq 'Abd al-Latif, 'Abd al-Wahhab, Beirut, Dar al-Fikr, t.t., dalam dua juz..

li *Ma'rifat Sunan al-Bashir wa al-Nadhir*. Ia juga dikenali dengan nama *al-Taqrīb wa al-Taisir fi Mukhtasar al-'Irshad*.⁷ Mengenai tarikh kitab ini disusun penulis masih belum dapat mengesannya.

Meskipun kitab ini kecil dan ringkas, tetapi padat. Di mana ia mengandungi beberapa jenis *'Ulum al-Hadith* yang sememangnya menjadi keperluan kepada mereka yang melibatkan diri dalam bidang *al-Hadith* atau *al-Fiqh*. Ia berjaya menarik minat ramai terutamanya dari kalangan penuntut dan ulama' sendiri, sama ada untuk mempelajarinya ataupun untuk membuat huraian dan ulasan.

Al-Suyuti (m. 911H) salah seorang ahli *al-Hadith* yang telah mensyarahkannya berkata yang maksudnya: "*Aku melihat kitab al-Taqrīb Wa al-Taisir yang ditulis oleh al-Nawawi ini merupakan sebuah kitab yang besar manfaatnya, tinggi nilainya dan banyak faedahnya*."⁸

Menyingkap tujuan al-Nawawi meringkas *Muqaddimah Ibn al-Salah* ke dalam *al-'Irshad*, kemudian meringkaskannya ke dalam *al-Taqrīb*, antara lain ialah kerana kepentingan dan kelebihan *al-Hadith* dan pengajiannya. Selain dari tujuan di atas, al-Nawawi juga melihat bahawa kitab *Muqaddimah Ibn al-Salah* ditulis dengan panjang lebar selain terdapat beberapa ibarat yang kurang jelas. Berasaskan faktor inilah al-Nawawi telah mengambil inisiatif untuk meringkaskannya sampai dua kali, pertama melalui *al-'Irshad* dan keduanya melalui *al-Taqrīb* yang bertujuan untuk melebar dan meluaskan faedahnya kepada umum.

Sementara metodologi yang diikuti oleh al-Nawawi dalam menyusun kitab *al-Taqrīb* ini, dua aspek utama mendapat perhatian dan diberi penekanan khusus oleh beliau, iaitu keringkasan dan kejelasan. Di sini keringkasan dan kepadatan kandungan merupakan aspek yang mendapat perhatian al-Nawawi dalam setiap karya ilmiah beliau

⁷Mohd. Salleh Hj. Ahmad, *Koleksi Kertas-kertas kerja Seminar al-Nawawi*, h. 41.

⁸Al-Suyuti, *op.cit*, Juz. 1, h. 39.

termasuklah kitab *al-Taqrīb*. Bahkan ringkasan yang dibuat oleh al-Nawawi dalam kitab ini dianggap sebagai terlalu ringkas, jika dibandingkan dengan hasil-hasil karya beliau yang lain. Ini dinyatakan sendiri oleh beliau dalam muqaddimahnyanya yang bermaksud:

"Aku akan melebihi (had) dalam meringkas insya' Allah Ta'ala, tanpa menjejaskan maksudnya".⁹

Sekalipun beliau begitu memberi penekanan dari sudut keringkasan namun tidaklah sampai menjejaskan maksud asal kitab, iaitu mengembang dan menyebarkan ilmu al-Hadith kepada umum. Sebagai contoh ringkasan yang dilakukan oleh al-Nawawi yang disifatkan sebagai terlalu ringkas, ialah semasa membicarakan mengenai *al-Hadith al-Maqtu'*.¹⁰

Al-Nawawi dalam pembicaraannya mengenai *al-Hadith al-Maqtu'* ini hanya dalam dua baris sahaja. Perkara yang disentuh oleh beliau dalam membicarakan *al-Hadith al-Maqtu'* ini, ialah kalimah *jama'* kepada perkataan *al-Maqtu'*, iaitu *maqati'* (مقاطع) dan *maqtati'* (مقاطيع). Seterusnya beliau menyebut definisi *al-Hadith al-Maqtu'*, iaitu *al-Hadith* yang terhenti kepada *al-Tabi'in*, sama ada perkataan atau perbuatannya. Kemudian ia menyebut bahawa istilah ini diguna oleh al-Imam al-Shafi'i (m. 204H) dan diikuti oleh al-Tabarani (m. 369H) dengan makna *al-Munqati'*, iaitu *al-Hadith* yang mana sanadnya terputus.¹¹

Sedangkan Ibn al-Salah dalam membahaskan *al-Hadith al-Maqtu'* ini, melebihi dari dua halaman. Ia meliputi segenap aspek yang ada hubungan dengan *al-Hadith al-Maqtu'*, termasuk dengan contohnya sekali. Daripada dua halaman yang ditulis oleh Ibn al-Salah telah diringkaskan oleh al-Nawawi dalam hanya dua baris sahaja tanpa menjejaskan maksudnya.

⁹*Ibid*, Juz. 1, h. 62.

¹⁰*Ibid*, Juz. 1, h. 194.

¹¹*Ibid*.

Walaupun keringkasan menjadi tujuan utama al-Nawawi dalam menyusun kitab ini, namun ia tidaklah dalam kesemua bab atau tajuk. Misalnya dalam membicarakan bahagian yang terakhir sekali, iaitu *Ma'rifat Autan al-Ruwat wa Buldanihim*, beliau hampir mencatat kesemua catatan yang dibuat oleh Ibn al-Salah. Malah ia menambah pula catatan Ibn al-Salah dengan pendapat ulama' mengenai tempoh yang membolehkan seseorang itu dinisbahkan kepada sesebuah negeri atau tempat, tempoh ini tidak disebut oleh Ibn al-Salah.¹²

Aspek kedua yang diberi penekanan oleh al-Nawawi ialah kejelasan dan keterangan terhadap ibarat-ibarat yang kurang jelas maksudnya: katanya yang bermaksud:

"Aku akan memberi perhatian dalam memberi penjelasan kepada 'ibarat-'ibarat (perkataan-perkataan yang kurang jelas)".¹³

Dari sini jelaslah, bahawa al-Nawawi begitu teliti dalam menghasilkan karya-karya beliau, agar ia benar-benar memberi faedah dan manfaat kepada umum.

Sementara dari sudut penyusunan pula, al-Nawawi tidak melakukan apa-apa perubahan. Sebaliknya beliau hanya menyusun *al-Taqrīb* mengikut susunan yang telah dibuat oleh Ibn al-Salah tanpa kurang dan lebih. Perkara ini dijelaskan oleh al-Suyuti dalam kitab *Tadribnya*, katanya yang bermaksud:

"Inilah apa yang telah dikemukakan oleh pengarang (al-Nawawi) dari jenis-jenis Ulum al-Hadith sebagai mengikut (susunan) Ibn al-Salah, dan masih ada beberapa jenis lagi

¹² *Ibid*, Juz. 2, h. 284.

¹³ *Ibid*, Juz. 1, h. 62.

(yang tidak disebut oleh Ibn al-Salah) akan aku sebut di sini".¹⁴

Ibn al-Salah dalam pembahagian ilmu-ilmu *al-Hadith* ini, beliau membahagikannya kepada enam puluh lima jenis. Pembahagian dan susunan ini secara umumnya diikuti oleh al-Nawawi, tanpa melakukan apa-apa perubahan.

2. *Tahdhib al-'Asma' wa al-Lughat*¹⁵

Satu lagi karya al-Nawawi yang boleh dikategorikan dalam sumbangan beliau kepada *'Ulum al-Hadith* terutamanya dalam *Rijal al-Hadith*, ialah *Tahdhib al-'Asma' wa al-Lughat*.¹⁶ Ia merupakan sebuah kitab yang dikarang oleh al-Nawawi khusus bagi menjelaskan beberapa nama, lafaz dan kalimat yang terkandung dalam beberapa buah kitab *al-Fiqh* yang terkenal dan muktabar dalam *Madhhab al-Shafi'i*.¹⁷

Kitab-kitab tersebut ialah: *Mukhtasar al-Muzani* karangan Abu Ibrahim al-Muzani (m. 264H), *Muhadhdhab* dan *al-Tanbih* karangan Abu Ishak al-Shirazi (m. 476H), *al-Wasit* dan *al-Wajiz* karangan al-Imam al-Ghazali (m. 505H) dan *al-Raudah* karangan al-Nawawi sendiri. Al-Nawawi hanya memfokuskan kepada enam kitab ini sahaja, kerana lima yang pertama daripadanya merupakan kitab-kitab *al-Fiqh* yang terkenal dan menjadi bahan rujukan penting kepada umat Islam di seluruh dunia Islam, terutamanya pengikut *Madhhab al-Shafi'i*.¹⁸

¹⁴*Ibid*, Juz. 2, h. 386.

¹⁵Naskhah yang menjadi rujukan penulis sepanjang kajian ini ialah naskhah cetakan Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut, t.t., dalam dua jilid.

¹⁶Udah Mohsin, *op.cit.* h. 60.

¹⁷Lihat muqaddimah *Tahdhib al-'Asma' wa al-Lughat*, Juz. 1, bah. 1, h. 3. Lihat juga Mohd. Salleh Hj. Ahmad, *op.cit.* h. 45.

¹⁸*Ibid*.

Di samping beberapa lafaz dan istilah-istilah syarak serta *al-Fiqh*, kitab ini juga mengandungi beberapa nama yang meliputi nama manusia, jin, malaikat dan lain-lain, sama ada lelaki ataupun perempuan, muslim atau kafir, baik atau jahat.¹⁹ Di mana sebahagian besar dari kitab ini dikhususkan kepada biografi *Muhaddithin* dan *Fuqaha'* yang terdiri daripada sahabat, tabi'in dan *atba' tabi'in* dan seterusnya.²⁰ Al-Nawawi juga banyak mengulas lafaz-lafaz yang terdapat dalam hadith-hadith Rasulullah s.a.w.

Berdasarkan keterangan di atas, kitab *Tahdhib al-'Asma' wa al-Lughat* bukan sahaja dijadikan bahan rujukan dalam bidang bahasa, malah juga dalam bidang *al-Hadith*. Terutamanya dalam memastikan nama-nama perawi *al-Hadith* dan keadaan serta sifat-sifat mereka.

Memandang kepada kandungan kitab *al-Tahdhib* yang mencakupi dua aspek utama, iaitu bahasa dan biografi, maka tujuan penulisananya juga harus dilihat melalui dua aspek. Tujuan al-Nawawi menulis kitab ini dari aspek bahasanya, antara lain ialah melihat kepada kedudukan dan kepentingan bahasa Arab itu sendiri. Di samping itu beliau juga menganggap bahawa menjadi tanggungjawab beliau mengembang dan menyebarkan bahasa Arab kepada umum, berdasar kepada pendapat ulama' yang bersepakat mengatakan bahawa mempelajari dan menyebarkan bahasa Arab merupakan fardu kifayah. Bahkan mereka menjadikannya sebagai satu syarat kepada Mufti, Imam dan Qadi.²¹

Di samping tujuan penulisan al-Nawawi dari aspek bahasa, beliau juga mempunyai tujuannya dari aspek biografi. Antara lain beliau berkata yang maksudnya:

"Ketahuilah kamu, bahawa mengenali nama-nama rijal, hal ehwal, kata-kata dan kedudukan mereka banyak faedahnya.

¹⁹Al-Nawawi, *Tahdhib al-'Asma' wa al-Lughat*, Juz. 1, bah. 1, h. 3.

²⁰Udah Mohsin, *op.cit*, h. 60.

²¹Lihat al-Nawawi, Juz. 1, bah. 1, h. 3

Antaranya ialah dapat mengenal pasti keistimewaan dan sifat-sifat yang ada pada mereka, lalu dijadikan contoh teladan dengan adab-adab dan kebaikan-kebaikan mereka. Beliau juga dapat dikenal pasti kedudukan dan zaman mereka untuk diletakkan di tempat yang sewajarnya serta layak dengan kedudukan dan zaman itu, tanpa merendahkan yang tinggi dan meninggikan yang rendah".²²

Al-Nawawi juga menganggap Imam-imam yang terdahulu seumpama ibu bapa kita yang telah banyak membimbing menuju akhirat, tempat yang kekal abadi. Maka adalah tidak wajar sama sekali kita bersifat jahil dan cuai dalam mengetahui kedudukan dan hal ehwal mereka. Sedangkan amalan kita semuanya berpandukan kepada mereka. Begitu juga dalam memilih pendapat-pendapat yang lebih tepat dari pendapat-pendapat mereka yang bercanggah, kita hendaklah mengambil pendapat mereka yang paling luas ilmunya dan paling wara'. Selain itu dalam mengkaji nama dan kedudukan mereka juga akan terserlah sumbangan-sumbangan mereka yang amat berharga yang boleh dijadikan panduan dan rujukan kepada penuntut.²³

Sementara metodologi yang diikuti oleh al-Nawawi dalam menulis kitab ini agak berlainan dengan hasil-hasil karya yang lain. Ini kemungkinan disebabkan kelainan tujuan dan mesej yang hendak dikemukakan. Seperti yang disebut sebelum ini, bahawa tujuan al-Nawawi menghasilkan karya ini, antaranya ialah untuk memastikan segala bacaan terhadap nama-nama atau kalimah-kalimah tertentu hendaklah dicatat dengan betul, di samping menjelas maksud-maksud yang tersirat di sebaliknya.

Oleh kerana kitab ini membicarakan dua aspek utama, iaitu bahasa dan biografi, maka al-Nawawi membahagi dan menyusunnya kepada dua bahagian utama, iaitu:

²² *Ibid*, h. 10.

²³ *Ibid*.

1. Bahagian pertama : dikhaskan kepada biografi.
2. Bahagian kedua : dikhaskan kepada bahasa.²⁴

Kemudian setiap bahagian utama, dibahagi pula kepada beberapa jenis. Bahagian pertama (1) yang dikhaskan kepada biografi tadi dibahagikan kepada dua jenis, iaitu jenis lelaki dan wanita. Jenis lelaki pula dibahagikan kepada lapan bahagian kecil, iaitu:

- i. Mereka yang diberi nama yang sebenar, seperti Muhammad, Ibrahim dan lain-lain.
- ii. Mereka yang hanya disebut dengan *kunyah* sahaja, seperti Abu al-Qasim, Abu Bakr dan lain-lain.
- iii. Mereka yang disebut dengan nama keturunan, qabilah atau gelaran tertentu, seperti al-Zuhri dan al-A'mash.
- iv. Mereka yang disebut dengan anak fulan, saudaranya atau bapa saudaranya, baik lelaki atau perempuan.
- v. Mereka yang disebut sebagai fulan dari bapanya dan dari datuknya, tanpa menyebut nama bapa dan datuk.
- vi. Mereka yang disebutkan dengan nama suami fulan atau isteri fulan.
- vii. Mereka yang *mubham*, iaitu yang tidak disebut dengan sebarang nama dan tidak disandar kepada sesiapa.
- viii. Bahagian terakhir ini dikhaskan kepada mereka yang disebut dengan nama atau keturunan yang salah²⁵ seperti Sa'ad ibn Zararah disebut As'ad ibn Zararah.²⁶

²⁴Lihat *Muqaddimah* beliau, Juz. 1, bah. 1, h. 3.

²⁵*Ibid*, h. 4.

Sementara jenis kedua (wanita) pula, dibahagikan kepada tujuh bahagian kecil sepertimana bahagian-bahagian kecil yang terdapat dalam bahagian lelaki, kecuali bahagian kecil yang kelima, iaitu mereka yang disebut sebagai dari fulan dari bapanya dan dari datuknya. Di mana bahagian ini hanya terdapat dalam bahagian lelaki sahaja.²⁷

Dalam menyusun nama-nama tadi, al-Nawawi menyusunnya mengikut huruf abjad. Tetapi sebelum itu, beliau terlebih dahulu menyebut mereka yang mempunyai nama Muhammad. Bermula dengan nama nabi Muhammad s.a.w, sebagai menghormati kemuliaan nama Baginda s.a.w sepertimana yang telah dilakukan oleh al-Bukhari dan ulama' selepasnya. Selepas selesai menyebut mereka yang bernama Muhammad, barulah ia menyebut nama-nama yang disusun mengikut huruf abjad. Penyusunan nama yang berdasarkan huruf abjad ini, bukan sahaja pada pangkal nama sahaja. Tetapi ia menyeluruh dari huruf pertama hinggalah huruf terakhir yang terdapat pada nama seseorang.²⁸

Sekiranya wujud persamaan susunan huruf abjad pada dua nama atau lebih, maka beliau melihat pula susunan huruf yang terdapat pada nama bapa. Sekiranya terdapat persamaan juga pada nama bapa, beliau berpindah pula kepada nama datuk sehinggalah seterusnya. Begitulah yang dilakukan oleh al-Nawawi dalam bahagian-bahagian kecil yang lain, termasuklah bahagian wanita. Hanya bahagian ketujuh (mubham) sahaja dari kedua-dua jenis lelaki dan wanita yang tidak disusun mengikut huruf abjad. Sebaliknya ia disusun mengikut susunan penyebutannya yang terdapat dalam kitab-kitab *al-Fiqh* yang menjadi rujukan al-Nawawi.²⁹

Sementara bahagian utama yang kedua (2), yang dikhususkan kepada bahasa, al-Nawawi memetik dan menyusun lafaz-lafaz atau

²⁶*Ibid*, h. 326.

²⁷*Ibid*, h. 4.

²⁸*Ibid*.

²⁹*Ibid*, Juz.1, bah. 1, h. 5.

kalimah-kalimah juga mengikut huruf abjad. Penyusunan ini juga menyeluruh kesemua huruf-huruf yang terdapat dalam lafaz-lafaz tadi. Tetapi penyusunan perkataan-perkataan yang dibuat oleh al-Nawawi adalah berpandukan kepada huruf-huruf yang asal, tanpa melihat kepada huruf-huruf tambahan dan sebagainya.³⁰

Al-Nawawi mengakhiri setiap huruf dalam bahagian ini, dengan menyebut nama-nama tempat yang dimulai dengan huruf-huruf tersebut. Dalam menyebut nama-nama tempat dan individu ini, beliau berpandukan kepada huruf awalnya, tanpa melihat huruf-hurufnya yang asal. Ini sebagai mengikut kebiasaan yang dilakukan oleh ulama' terdahulu.³¹

Dalam usaha melengkapkan lagi karya beliau ini, al-Nawawi menjelas dan memastikan nama-nama individu, tempat dan kalimah-kalimah yang perlu kepada penjelasan. Kepastian itu sama ada dengan cara meletak barisnya atau menjelas dan menyatakan bacaan hurufnya dengan sebutan yang betul dan seumpamanya.³²

Semasa menjelaskan nama-nama individu dan perkara-perkara yang berkaitan, kebanyakannya beliau berpandukan kepada kitab-kitab karangan ulama' yang masyhur dan muktabar seperti kitab *al-Tarikh* yang ditulis oleh Imam al-Bukhari, Ibn Abi Khaithamah, Khalifah Ibn Khayyat dan kitab *al-Tabaqat al-Kubra* oleh Ibn Sa'd. Begitu juga kitab *al-Jarh Wa al-Ta'dil* karangan Ibn Abi Hatim, *al-Thiqah* karangan Abu Hatim, Ibn Hibban dan lain-lain kitab sejarah atau biografi yang terkenal.³³

Keterangan di atas menggambarkan beberapa keistimewaan yang terdapat dalam kitab *al-Tahdhib* ini. Ia juga menggambarkan kepada kita bahawa ia bukan sahaja sebuah kitab yang membicarakan permasalahan

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*, Juz. 1, bah. 1, h. 6.

³³ *Ibid.*

bahasa, malah juga membicarakan biografi perawi-perawi atau *Rijal al-Hadith* yang terdiri dari sahabat, *tabi'in*, *tabi' tabi'in* dan seterusnya.

Selain dari *al-Tahdhib*, al-Nawawi juga berjaya menghasilkan beberapa karya lagi berhubung dengan *Rijal al-Hadith*. Antaranya *Tabaqat al-Fuqaha'* dan *al-'Isharat fi Bayan al-Asma' al-Mubhamat fi Mutun al-'Asanid*.

Kitab *Tabaqat al-Fuqaha'* adalah ringkasan kepada kitab *Tabaqat al-Shaf'iyah* karangan Ibn al-Salah yang merupakan sebuah kitab biografi *Fuqaha' al-Shaf'i*. Walaupun judulnya menggambarkan sebuah kitab biografi *al-Fuqaha'*, tetapi ia sekaligus membicarakan tentang *Rijal al-Hadith*. Kerana seseorang itu tidak boleh digelar *faqih* sekiranya ia tidak mahir dalam bidang *al-Hadith*.³⁴

Menurut al-Sakhawi, al-Nawawi sempat menyempurnakan kitab ini dan menambah beberapa nama di akhir kitabnya. Tetapi murid setia al-Nawawi bernama Ibn al-Attar mengatakan kitab ini tidak sempat disalin dan disempurnakannya. Sebaliknya ia disalin semula oleh al-Hafiz al-Mizzi (m. 742H) dan diperbaiki tulisannya.³⁵

Sementara kitab *al-'Isharat fi Bayan al-Asma' al-Mubhamat fi Mutun al-Asanid*,³⁶ judulnya menggambarkan bahawa ia merupakan sebuah kitab yang membicara dan menjelaskan nama-nama yang kesamaran yang terdapat dalam matan-matan al-Hadith. Tetapi sayangnya kitab ini tidak sempat disempurnakan oleh al-Nawawi.³⁷

³⁴Udah Mohsin, *op.cit*, h. 60.

³⁵Al-Daqr, Abd al-Ghani, *op.cit*, h. 103.

³⁶Haji Khalifa, *op.cit*, Juz. 1, h. 96-97.

³⁷Al-Daqr, Abd al-Ghani, *op.cit*, h. 104.

Penutup

Demikianlah, hasil-hasil karya al-Nawawi dalam bidang *'Ulum al-Hadith* yang telah memberi sumbangan yang besar kepada perkembangan *al-Hadith* dan pengajiannya. Segala sumbangan beliau dalam bidang ini khasnya dan bidang-bidang yang lain amnya, akan menjadi ingatan dan tidak mudah dilupakan selagi Islam diamalkan di atas muka bumi ini terutamanya kepada pencinta ilmu.